

נסיה שפרן: הסלע האדום – מנט לאחור

מולדתי, עזי מצעד

היו נעריך,

ואם נפלו אחד אחד,

נשקו עפריך.

כשתעברו בערבה

זכרו עמיתינו:

אי-שם בדרך-אל רבה

רשמנו שמותינו.

מעבר להרים ולמדבר,

אומרות האגדות ישנו מקום

שאישי ממנו חי עוד לא חזר,

והוא נקרא הסלע האדום.

(“הסלע האדום”, חיים חפר)

(“שבילי עפר”, נתן יונתן)

פטרה שבדרום עבר-הירדן, 45 ק"מ מצפון-מערב למעאן (או מעון שבמקרא) היא בירתם הקדומה של הנבטים אשר שלטו באיזור מן המאה השניה לפנה"ס עד 106 לספה"ג, השנה בה סופחה ממלכתם לגבולות רומא. הנבטים, שהוליכו בשמים, תבלים ואבנים טובות מחצי-האי ערב לנמלי הים התיכון, הקימו ערים כעבדת, שבטה, ניצנה וממשיית, שעד היום אנו מתרשמים משרידיהן. היפה בכולן היתה פטרה (סלע-אדום) השוכנת בתוך גיא סגור בין הרים גבוהים. העיר עצמה חצובה כולה בתוך הסלע האדום.

בסוף התקופה הרומית החלה העיר לשקוע בתהום-הנשייה. רק בתחילת המאה ה-19 התגלתה מחדש על-ידי הנוסע המפורסם יעקב בורכארד, ונמצאו בה כ-750 מצבות, ככלל זה מוגומנטים מפוארים כמו "חזנת פרעון" ומקדש אל-דייר. מאז הספיקו רבים לבקר במקום. סלילת הרכבת החגאזית, ולאחר-מכן הרחבת רשת הרכבות בידי הבריטים, הקלו על הגישה למקום.

באר-מנוחה—כיום מספר מבנים הרוסים, ובשנות ה-50 מחנה-עבודה של מע"ץ—היא הנקודה הקרובה ביותר לפטרה מגבול ישראל, מרחק 25 ק"מ. כל קבוצות המטיילים של שנות ה-50, שניסו להגיע מישראל לפטרה, יצאו מסביבות באר-מנוחה. האנשים כולם תיכננו לחצות את הערבה במשך הלילה, להעפיל אל הרי אדום ובשעות היום להסתתר בקרבת פטרה, ולשוב עם רדת הערב באותה דרך לגבול הערבה, כלומר—שהות של פחות משתי יממות מחוץ לגבול ישראל.

שתי דרכים עמדו בפני המטיילים שניסו להגיע לפטרה. הראשונה עוברת בוואדי-מוסא, והיא נמצאת צפונית לבאר-מנוחה. אף שהיא מוליכה היישר לפטרה, הרי זו דרך מסוכנת משום שפיציאה מוואדי-מוסא אל פטרה ישנה תחנת-משטרה, והנלכד בדרך זו קטנים סיכויי להיחלץ. הדרך השניה עוברת את ואדי-חוישיבה

ומגיעה לנקודה 8 ק"מ מדרום לפטרה שממנה יוצא שביל המוליך לעיר עצמה. דרך זו, אף שהיא ארוכה, נחשבת בטוחה יותר. להולכים לפטרה נשקפה סכנה הן מצד הבדווים השוכנים בערבה ובמורדות ההרים והן מצד אנשי הלגיון הירדני. הסביבה מלאה נקיקי-סלעים וואדיות עמוקים, וכל יחידה קטנה העושה דרכה בסביבה זו עלולה להיות מופתעת מאש צולבת הניתכת עליה מכל הצדדים. הבדווים המתהלכים יחפים רגישים מאד לעקבות העלולים להתגלות. חלק מן המטיילים חצו את הערבה באמצעות ג'יפ שהסיעו חבריהם עד למרגלות ההרים. סימני הקולי שמשאיר ג'יפ כזה הם, כמובן, ממערב למזרח, בעוד שסימני הקולי של משמר-הגבול הירדני הם מצפון לדרום. עם כל זאת נראתה ההליכה לפטרה פשוטה באופן יחסי, ולמרות הקרבנות שנפלו לא חדלו בני גוער, מטיילי שנות ה-50, מלנסות להגיע אליה.

*

ודאי, הם לא היו הישראלים הראשונים שניסו להגיע לפטרה. בשנות ה-20 וה-30 הגיעו לפטרה מטיילים ישראלים רבים, בקבוצות קטנות וגדולות, ובהם היתה רחל ינאית שביקרה שם עם בעלה יצחק בן-צבי ב-1934 וכתבה רשמית מסע גלהבים המתארים את יפי המקום. סיירי-הארץ המפורסמים, זאב וילנאי ויוסף ברסלבסקי, תיארו בהרחבה את פטרה וסביבתה בספריהם, שרבים התגדלו עליהם. אולם המטיילים של שנות ה-20 וה-30 אינם ילידי-הארץ. רובם ילידי מזרח-אירופה, שהחזון הציוני הביאם לארץ-ישראל. דרך ראייתם את הארץ באה לידי ביטוי מובהק בהקדמה לספרו של יוסף ברסלבסקי, "הידעת את הארץ", שיצא לראשונה ב-1940. וכך כותב ברסלבסקי:

המחיצות בינך וביני הארץ גופלות ונעלמות, מושגיך מתרחבים ומתבהרים, צנורות היניקה מן הארץ ורשמיה רבים וענפים, הרגשת התאזרחותך והשתרשותך בארץ מעמיקה ובוטחת... והזכרונות... משהם דברים בשם ההיסטורי של המקום, אשר לא נשתנה כמעט במשך אלפי שנים, שוב אין הם מופשטים וערטילאיים: קרקע גידול ובמת מולדת להם. חותם הארץ והסביבה הטבוע בהם אוצל עליהם אינטימיות וחוץ, ואתה מגלה בהם פרטים ופרטי פרטים דקים, אשר לא יכולת להבחין בהם בגולה... השפעת הגומלין אשר בלימוד הארץ בספרותנו העתיקה רבת-ענין היא איפוא ומשתלבת, אולי בלא יודעים, בקשרי האהבה הנרקמים כך אל הארץ ואל סביבתך, בהן כרתת ברית עם החיים המתחדשים בארץ.

דור המטיילים הראשונים בארץ מחפש את הרגשת הזהות עם הארץ החדשה, את הפגישה בין זכרונות ילדות שמקורם ב"חדר" של מזרח-אירופה לבין הנוף הארצי-ישראלי הממשי. שלא כנוסעים יהודיים קדומים יותר שראו עצמם תיירים בלבד בארץ-הקודש, הללו פניהם אל העתיד-אליו הם רוצים להגיע באמצעות העבר. (תהליך הנמשך במידה מסוימת גם בימינו אלה, ולאחר מלחמת-יוני אף ביתר-שאת, ואשר בא לידי ביטוי בהתעניינותם של חוגים רחבים בארץ בארכיאולוגיה). סיירי הארץ וחוקריה באותן שנים, כמו וילנאי, ברסלבסקי ובנבנשתי, אינם ילידי הארץ

ברובם. ספריהם, שלא כרוב הספרים הנכתבים כיום, אינם אינפורמטיביים בלבד; הם מגמתיים במפורש, ומטרתם המוצהרת היא לקרב את הארץ אל לב יושביה אשר זה-מקרוב באו.

על ספרים אלה התחנכו טיילי שנות ה-40, בני דור הפלמ"ח. הם, בניגוד לקודמיהם, נולדו כבר בארץ-ישראל, ובעיית הזהות עם הארץ איננה קיימת לגביהם. זיהוי המקומות ההיסטוריים בשטח חשוב, כמובן, אך חשובה לא פחות העובדה כי יש בכוחם להגיע לכל מקום בארץ הזאת. בני הנוער שגדלו בארץ-ישראל המנדטורית רוצים לחוש בעלות על הארץ הזאת, לא עוד זהות, המונחת בקופסה ממילא. תחושה זו מתגברת עם תחילת המאבק נגד השלטון הבריטי ו"הספר הלבן", האוסרים עליהם להגיע לאזורים נרחבים בארץ. הטיוול הופך להיות או ענין של "דווקה": הארץ היא שלנו ואנו נגיע לכל מקום שנרצה. אז גם מתחילה הסיירות להיעשות תכליתית: על-מנת להילחם בבריטים צריך להתאמן בהיעלם מהם. צריך להכיר את הארץ, לפתח את כושר הסבל, כי שעת-מבחן צפויה לבוא ויש להיכון ליום-פקודה. מסעות הפלמ"ח המפורסמים אינם רק מסעות להכרת הארץ אלא הם ראשיתם של מבחנים בהם יוצרכו הצעירים לעמוד בעתיד, המסע הופך להיות בפירוש מסה ומבחן. ספר-הפלמ"ח מלא תיאורים המציירים בפרוטרוט מסעות שנערכו בנגב ובמדבר-יהודה, והדגש איננו ביפי הנוף או בהרגשת זהות עם הארץ אלא בקשיים, באתגר, ביכולת העמידה במבחן.

העמידה במבחן היא אמנם אתגר אישי לכל אחד, אך עם זה חבוי כאן גם אתגר כללי, ניתן לומר אפילו—אתגר לאומי. יש כאן מעין "כיבוש הארץ" והתגברות על קשיים שהעמידה בפניך הארץ הזאת כמוה כרכישת בעלות עליה. הראשונים שהלכו לפטרה היו חניכי הפלמ"ח (מלבד מאיר הר-ציון, שהוא יוצא-דופן בענין זה). עם הקמת המדינה, בהתממש הרגשת הבעלות על הארץ, לא היה עוד מקום למסעות בנוסח פלמ"ח, אך המטיילים המובהקים המשיכו בטוילים גם לאחר קום המדינה, בחפשמ אחר אתגרים קשים יותר ויותר בהליכה. כאשר מיצו הטיילים מה שיכלה הארץ להציע להם, כאשר גברו על אתגרי ההליכה הנועזים ביותר בתחומי מדינת-ישראל של אז, היה צורך באתגר חדש, ואתגר זה יכול היה להימצא מעבר לגבול.

יש לזכור כי שוטטות בחוף-לארץ לא היתה מקובלת בנוער בשנות ה-50. רק בודדים עשו זאת. תיירות-נוער בממדים גדולים החלה בעולם רק בשנות ה-60. טיויל בחו"ל לא די שלא היה בהישג-ידם של אנשי מושב או קיבוץ באותם זמנים אלא גם לא הלם את אפיים של אנשי הפלמ"ח, שהיו אמונים על מסעות מדבריים בהם פיתוח הכושר וכוח-הסבל הם עיקר.

ההליכה אל מעבר לגבול היתה לא רק עמידה במבחן אישי; היה בה גם משוה מן הטעם הנוסף של המסע הפלמ"ח—הטעם הלאומי. הבזו לגבול הוא שנתן את הטעם האידיאי לטיולים מסוג זה. דור הפלמ"ח, שהספיק עוד לטייל במקומות רבים שכבר אי-אפשר היה להגיע אליהם, לא היה יכול לראות בגבולות הנוכחיים סוף-פסוק. לאותם אנשים שטיילו לפני קום המדינה בנבי-סמואל ובבית-ג'אלה ברור

היה כי מושג מלאכותי כ"פרוזדור ירושלים" הוא מושג של ארעי בלבד. לדור זה ברור היה כי הגבול הוא ענין מקרי ומלאכותי, גבול מזיני, אך גטול משקע היסטורי המתלווה למושג זה והופך אותו למשהו יציב ובן-קיים. משמעות מיטאפיזית נוספה לגבול רק לאחר זמן, כאשר החלה חציית הגבול להפיל קרבנות, וביתר-שאת—לאחר מיבצע-סיני.

וכך כותבת רחל ספוראי לאחר שובה ממסעה לפטרה:

בני גוער ארצישראלי התפרצו ללכת אל הגבול. אלה ועוד רבים אחרים, לפנייהם ואחרייהם, הלכו לפטרה, לחרמון, לליטאני. האם ההסבר של בקשת שלמות הארץ הוא הממצא? האם הלכו אנשים לטיול כשבצקלונם האידיאה הצרופה? או שמא משכם הגבול בעצם היותו, בעצם הסכנה שעמדה מאחוריו? במלים אחרות—האם לא יצר ההרפתקנות עומד מאחרי הדברים?

אמנם כל אחד בטרם חצות את הגבול לא שקל בדעתו והחליט ש"צריך" ללכת, השאיפה היתה רגשית-ספונטאנית, אך רק הצצה רצינית לעומק תגלה את האידיאה כיסוד. הווכר מי את עיניהם של אנשי הפלמ"ח בצאתם אלי-קרב? את הלהט, את היאבקותו של כל אחד על זכותו להשתתף בקרבות? זר אולי היה נטעה, אך היישוב ידע עד-מה שזא צבא זה את המלחמה ואת המוות, עד-מה היו לוחמים אלה אוהבי חיים. לבני דורנו לא חסרו סכנות, אך הטויל היה לנו חלק מכיבוש הארץ: כיבוש עצמנו לארץ, לצחיחותה, לחומה, לשגב הריה...

זה שנים יוצאים אלפי בני גוער לטיולים בנגב. מה ימשכם לנגב דווקא? ישנם הרי גליל והרי ירושלים, ובהם פינות חמדה של חורש ומעיינות מקרים מימיהם. ישנו חוף עשיר מפרצים. ומדוע יכתתו הנערים רגליהם במדבר הזה? מה טעם קוסמת לנערינו השממה באותה ארץ שכותת-אלוהים, שככה יעדיפוה על כל יפי-נוף? העמד מישהו על סיבת משיכה זו? הן גם כאן בדרך כלשהי חבויה האידיאה ומדברנת, כי אם צריך להתישב בנגב, אם שומה עלינו לחשוף מחצבינו—לא נעשה זאת בלי שזאהבו אהבה גדולה.

המתישב קונה את הארץ לצמיתות. החייל מגן עליה. ואילו הטייל הוא הגשש, הוא הסייר, הוא ה"מרגל" הגשלח לתור את הארץ "כי לך אתגנה".

עם זה יש לציין כי לא הגורם הלאומי המובהק הוא שהגיע את בני דור הפלמ"ח לחצות את הגבול. הם לא הלכו למקומות יהודיים מובהקים. הם לא הלכו לקבר רחל, או למערת-המכפלה, אף לא לגוש-עציון הקרוב להם יותר. הם הלכו לפטרה הנבטית ולקלעת-שקיף הצלבנית. כמו שבמסעותיהם הקודמים לא הושם הדגש העיקרי בחיפוש שרידים יהודיים בשטח, כך גם בחצותם את הגבול לא הלכו למקומות יהודיים ספציפיים.

הטיילות בנוסחה הפלמ"חי מוסיפה לקסום גם לצעירי שנות ה-50, אלה שהתבגרו כבר לאחר קום המדינה. צעירים אלה מרבים לטייל במסגרת תנועות-הנוער ובאורח פרטי. הטיילים הצעירים מכירים את עלילות המסעים של הדור הקודם, סיפורים אלה מהלכים בקן התנועה ובקומוציצים (אף הם מורשת הפלמ"ח) ומשלהבים אותם. גינוני הטיול של בני דור הפלמ"ח קוסמים לנוער של שנות ה-50. רם פרגאי, מן ההולכים לפטרה ב-1957, התרשם מדמות טייל כזה עוד בהיותו בן 14 וחצי, בטיולו הראשון בנגב. הוא כותב ביומנו: "ראיתי בחור צעיר ומוקן, יחף, עם שק

גדול על גבו ובחורה הולכים בכיוון דרומה. 'לאן פניכם מועדות?' 'לערבה'. 'מה יש בשק?' 'גזר ומצות'—גו משוגע. היכרות קצרה והתברר לי ששמו אריה מגר מעין-עירון". אותו אריה מגר ימצא אף הוא את מותו בדרך לפטרה, ארבע שנים לפני הליכתו של רם.

רם מוקסם מ"טכסים" כמו סינון מי גבים בכפייה וכתובת שם המחזור במקומות השונים אליהם מזדמנים המטיילים. במיוחד הוא מרבה לכתוב ביומנו על היחפנות, שהפכה מעין פולחן כמעט:

בכנות, לא שוויץ הוא זה שאני הולך יהף, אמנם לא בדיוק יהף אלא עם סנדלים ולעתים בלעדיהם. את המסע הראשון שלי עשיתי כמו ילד טוב עם נעליים, אולם ב"כדורי" הייתי תמיד הולך בסנדלים וכן גם הייתי מסתובב כך בסביבה. את הטיוול שלנו להורי-ההר ובחורה עשיתי על גרביים וזה היה ממש כיף. לנצרת, עין-מהל, ג'רמק וכו' עשיתי עם סנדלים. על התבור תמיד, ופעם אפילו יהף, ובירדה נוכחתי שזה קצת קשה, כאבו לי הרגליים מאד. לא בכל מקום אפשר, אולם ישנם מקומות שזה ממש תענוג ללכת כך. ללכת בין סלעים והרי ירושלים זה טירוף, אולם לרדת או לעלות מצוקים זה האידיאל בכלל. מנחם לא הוריד את נעליו בנקב אל-יהוד ובעלייה מהמכתש ונצחוני שם היה שלם, בהור-ההר פשוט הרגשתי שעליתי יהף, כשאני מרגיש כל זיו אם הוא יציב או לא, דבר שלא ייתכן או שזה שטחי מאד בנעליים. זה לא פרסטי'ה אצלי אבל אני מוצא שעם סנדלים יותר טוב מאשר עם נעליים. קל ונוח להוריד וללבוש בהתאם לתנאים. נראה מהנסיון ונלמד, ייתכן מאד שאני טועה.

הביטוי הקיצוני ביותר אצל רם ביחסו אל "מיתוס הסיירות" בא לידי ביטוי כשהוא מוליד את ה"אליפים" ב"כדורי" לצפות בזריחה מן התבור, ושם הוא מורה להם לכרוע ברך לפני השמש העולה.

כאשר צעירים אלה מתגייסים לצבא חלה לראשונה הדיפרנציאציה בין הסייר לבין הטייל, הבחנה שלא היתה קיימת בתקופה של דור הפלמ"ח. אמנם קרוב לוודאי שרוב הסיירים בצבא היו גם טיילים באֵפיים, כמו רם פרגאי הנזכר, אך בצבא מתחילים לצמוח סיירים מעולים הבקיאים בצד הטכני של המקצוע, כמו ניווט וטופוגרפיה, אך התעניינותם בידע-הארץ קלושה למדי.

דוגמה מובהקת לסייר מסוג זה הוא דמיטרי, איש סיירת-הצנחנים, שהצלחה לחזור מפטרה. לגביו חשוב היה להגיע אל היעד ולהצלחה לחזור בשלום; על פטרה עצמה ידע מעט מאד. השירות בצה"ל, ביחידות נבחרות בדרך-כלל, משנה גם את אופי טיוליהם של הטיילים האמיתיים. באמצע שנות ה-50 הופך המסע להיות אבן-בוחר ללוחם המעולה. מאז הר-ציון, ששימש דמות-הזדהות לרבים מן ההולכים לפטרה, היה לוחם גועז, גיבור פעולות-התגמול, ובנוסף לכך גם ערך מסעות נועזים אל מעבר לגבול. רם פרגאי, למשל, ער לשינוי שחל באופי טיוליו. הוא כותב ביומנו:

"התשוקה שלי לשוטט פה, לא אומר שפגה, אלא שהיא נוטה לכיוון אחר. כל סיור לא בא לשם תענוג אישי בלבד—זהו סיור צבאי, ובוה אני משתדל להיות מומחה". המסע אל מעבר לגבול, משהוטבע עליו חותם צבאי ברור כל-כך, הופך להיות שווה-ערך לתעוזה צבאית, ודבר זה קוסם לצעירים רבים שקנה-המידה העליון שלהם להערכת עצמם ולהערכת הזולת הוא קנה-המידה של ה"פיטור", הלוחם.

כאשר דן גלעד, מן ההולכים לפטרה, מצווה על פקודיו להצדיע לנוף לפי שנראה לו כי אינם מתרשמים די-הצורך, הרי יש בכך משום ביטוי לקשר ההדוק שנוצר אותה עת בין אהבת הטיילות לבין הצבאיות על גינוניה.

*

הרצון לערוך מסעות מעבר לגבול גובר ככל שטבעת המצור על מדינת-ישראל מתהדקת והולכת. תחושת המצור עצמה מתגברת ביתר-שאת לאחר הנסיגה מחצי-האי סיני. מערכת-סיני, החוליה האחרונה המתבקשת לאחר פעולות-התגמול, סימלה את הנסיון לפרוץ את חומת המצור מלאחר מלחמת-1948, מצור שתחילה נראה כמצב ארעי ולאחר-מכן החל להתקבל כסיוט קיומי.

הדור שהציץ אל מרחבי סיני "נפגע" קשה. הנסיגה מסיני כמו הוכיחה סופית כי הגבולות שנראו ארעיים לאחר מלחמת-1948 הם גבולות קבועים שכל נסיון לפרצם נדון לכשלון.

ב-10.3.57 פונתה שארם אל-שייך. הארבעה שהלכו לפטרה ב-18.3.57 תיכננו את מועד יציאתם לשבוע אחד קודם-לכן, מסיבות שונות נדחה מסעם בשבוע. עם כל המקריות שתייחן בסמיכות תאריכים זו, קשה להימנע מן המחשבה כי יש איזה קשר בין הנסיגה מסיני לבין העובדה כי המסע שתוכנן זמן רב קודם-לכן, לפחות על-ידי חלק מן המשתתפים בו, קם ויצא לפועל סמוך כל-כך לנסיגה.

ככל הידוע, הצליחו 15 מטיילים להגיע לפטרה בין 1953 ל-1957. חזרו שלושה. רבים ניסו להגיע והוחזרו בעוד-מועד. רבים עוד יותר הגיעו לשם בעיני רוחם. כדי ש-15 יקומו ויילכו, צריך היה שמאות, ואולי אפילו אלפים, יחלמו על הליכה כזאת, שפן פרשת ההליכה לפטרה אינה מגלמת רק את פרשת-חיייהם האישית של אותם שקמו והלכו אלא יש בה משום ביטוי לפרשת-חיייו של דור.

את הצעירים שהלכו לפטרה אפשר לחלק לשתי קבוצות: אלה שהלכו ב-1953, כולם בני דור הפלמ"ח (מחוץ למאיר הר-ציון), ואלה שהלכו בשנים 7-1956, דור פעולות-התגמול ומיבצע-סיני.

החמישה שהלכו לפטרה באוגוסט 1953, שלושה בחורים ושתי בחורות, וכן רחל סבוראי שהצליחה לחזור מפטרה באפריל של אותה שנה, הם נציגים אפיניים של מה שקרוי "דור הפלמ"ח" או "דור-בארץ". ילדות ארצישראלית טיפוסית עברה על כל אחד מהם (מחוץ למרים מונדרר, שהיתה ילידת פולין, אלא שהיתה חניכת "השומר הצעיר" בחיפה). לכולם ביוגרפיה דומה, פחות או יותר: בית-ספר חקלאי, תנועת-נוער, קיבוץ או מושב. החוויה המרכזית בחייהם היתה מלחמת-1948. עם תום המלחמה, כאשר חזר כל אחד מהם לביתו, ניטלו מהם לפתע חיי-הצוות להם הורגלו מאז-ומתמיד בתנועת-הנוער, במשק או בצבא. לא בא תחליף הולם ל"תמיד אנחנו". דור הפלמ"ח הוא דור אידיאליסטי ביסודו, דור שלמד לחיות למען מטרה מסוימת, ובתום המלחמה דור זה מחפש אתגר. "הפלמ"חניק מחפש את המחור", והמחר החומרני לא תמיד היה בו תוכן בשביל דור תדור-אידיאליים זה.

היו שהסתגלו למציאות החדשה, והיו שלא הצליחו בכך. רוב ההולכים לפטרה ב-1953 לא הסתגלו. אריק מגר מעין-עירון, חניך ביה"ס החקלאי בפרדס-חנה והרוח החיה בחבורה זו, הוא דוגמה בולטת לבחור שלא מצא את מקומו בימים ש"אחרי". ב-1948 ישב אריק בבית-אשל הנצורה, שאליה הצליח להגיע לאחר תלאות רבות, ולאחר-מכן השתייך לחטיבת-הנגב, והיה מופיע לקראת כל מיבצע חשוב שתוכנן בחטיבה. שם גם גידל את זקן "חיות-הנגב" המפורסם שלו.

אריק, שהיה "טיפוס" במלוא מובן המלה, לא הצליח להתמיד בעבודות השיגרה במשק הוריו בעין-עירון. מדי-פעם היו צצות כל מיני נסיעות "הכרחיות" בחייו, והיה נוסע לכל יום עליה-לקרקע של משק חדש, לכינוסים וועידות. טיולים היו, כמוכן, הפסגה. הוא נחשב סייר מעולה, והירבה לטייל עם חבורת סטודנטים שערכה מסעות נועזים ברחבי הארץ, בעיקר בנגב ובמדבר-יהודה. שם גם הכיר את רוב בני החבורה שהצטרפו אליו במסעו האחרון.

גם הקמת ישובים חדשים בגליל ובנגב לא תמיד היתה אתגר מספק לבני דור זה. התישבות בנוסח "חומה ומגדל", או בנוסח 11 הנקודות שהוקמו בחשאי במוצאי יום-כיפור 1946, היתה הרפתקה התישבותית במלוא מובן המלה. התישבות שלאחר קום המדינה מושתתת עדיין על וולונטאריזת, אך זוהי כבר התישבות ממוסדת, פחות או יותר, שלא תמיד יש בה משום אתגר ממשי. שנים מבני חבורה זו הצטרפו ליישובים כאלה לאחר מלחמת-1948. האחד מהם היה "קלק", הלא הוא יעקב קלייפלד, בן מושב נטעים וחניך "כדורי", שלאחר המלחמה הצטרף לחבריו אשר הקימו את קיבוץ יפתח. הויקה לבעיות ציבור ופוליטיקה שאיפיינה את רוב בני הדור באה אצלו לידי ביטוי חריף ביותר: הוא לקח חלק פעיל בוויכוחים האידיאולוגיים שפקדו אז את קיבוצי הארץ והביאו בסופו של דבר לפילוג המפורסם. בסופו של דבר, נאלץ לעזוב עם כמה מחבריו את קיבוץ יפתח שעבר ל"איתוד", ומאחר שלא נתקבל אישור להקמת התישבות חדשה הצטרפו קלק וחבריו ל"הגבורים" (כיום גדות), שהיה אז משק קטן ומפגר. ישבו בו עולים חדשים מניצולי אושוויץ ומעדות המזרח, שכת עזובי יפתח לא מצאה עמם שפה משותפת. קלק, שהיה ביפתח מזכיר-פנים ומרכז הכרם, לא נכנס בגדות לענף קבוע כלשהו. חודש לאחר הגיעו ל"הגבורים" צץ ועלה ענין ההליכה לפטרה.

גם איתן מיניץ, בן כפר מעש שליד פתח-תקוה וחניך מקוה-ישראל, פנה להתישבות לאחר מלחמת-1948. איתן היה מראשוני שדה-בוקר, שנוסדה ב-15.5.52 כנקודת-יישוב בלתי-שיגרתיית המתבססת על שיטות נבטיות קדומות-ניצול מי שטפונות ללא שימוש בהשקאה מלאכותית, עבודת בהמות במקום עבודת טרקטור, ונדידה עם עדרי הצאן. עם זאת לא הצליח איתן להסתגל ליום-הקטנות הבא בהכרח לאחר תקיעת יתד. הוא לא הצליח להתקשר לעבודה מסוימת, ולא החמיץ שום טיול אליו יכול היה להצטרף, דבר שגרם אף כמה "בירורים" עמו במשק. כשהגיע המכתב מאריק מגר בדבר הטיול לפטרה לא היסס איתן, ולאחר שאושרו לו חמשת ימי החופשה אותם ביקש קם ויצא לדרך.

גם על גילה בן-עקיבא (דרוקר), בת מושב כפר-יהושע שבעמק, קשתה ההסתגלות לחיי משק אפרוריים לאחר שלקחה חלק פעיל במלחמת-1948. גילה השתתפה בזמנו במסעות הפלמ"ח הנועזים במדבר-יהודה, ישיבה שנתיים בהכשרת הפלמ"ח ברמת-רחל, ובזמן המלחמה השתתפה בקרב על גבעת-הראדאר. לאחר-מכן היתה מפקדת-מחלקה קרבית בהרי ירושלים. לאחר מות אביה נשאה גילה בעיקר בעולו של המשק בכפר-יהושע, ולפיכך נעשו טיוליה נדירים יותר. אף-על-פי-כן קשה היה לצפות מצדה למעשה הרפתקני כגון זה. גילה היתה אחראית, רצינית ומיושבת בדעתה מכדי שתעמיד עצמה בסכנה שריח הרפתקנות מסוכנת גודף ממנה. ואמנם יש לזכור כי מסעם של החמישה נערך הרבה קודם שיקושר מושג ההליכה לפטרה אל המוות. החמישה, כרחל סבוראי ומאיר הר-ציון שהלכו לפניהם, הביאו בחשבון אפשרות של נפילה בשבי, אך לא היה להם יסוד להניח כי טיול לפטרה עלול להסתיים גם במוות. ההליכה הראשונה לפטרה היתה לפני ההתקפה הרצחנית על האוטובוס במעלה-עקריבים, ולפני ההתקפות על כלי-הרכב היורדים לאילת בדרך הערבה. היתה זו תקופה בה כל מי שחצה את הגבול בטעות הוחזר למדינתו, וקשה היה אז להעלות על הדעת אפשרות של רצח בידי הירדנים.

אמנם יש לציין כי מתחת לפני-השטח לא היה המצב כה שפיר ככל שהניחו ההולכים לפטרה. שבטי בדווים שגורשו משטחיהם אל מעבר לגבול נטרו טינה למדינה שגירשתם מנחלתם, והנחות מבוססות למדי מוליכות לסברה כי החמישה נרצחו בידי בדווים. נודע אפילו כי מפקד משטרת ביר-מדיפור, בדווי משבטי האיזור, הורד בדרגה לאחר הרצח על כי פעל על דעת עצמו ברצחו את החמישה. אך הדברים הללו, כאמור, לא היו ידועים לאותם צעירים שהחליטו ללכת לפטרה, מה-עוד ששנים כבר הוכיחו לפניהם שאמנם אפשר להגיע לפטרה בשלום—רחל סבוראי, בת עין-חרוד, ידידתה הטובה של גילה דרוקר מימי הפלמ"ח, ומאיר הר-ציון, אז נח"לאי בלתי-ידוע וחדור מפח-נפש.

האווירה הציבורית בה חיו אותם צעירים אף היא לא היתה מנוגדת למסעות מסוג זה. השמועה מספרת כי לפני לכתם ביקרו חלק מבני החבורה אצל זאב וילנאי, אשר על ספרו הסתמכו החמישה בתיכנון מסעם, והוא לא רק שלא ניסה להניאם מכך אלא אף הוסיף ואמר שאילו צעיר היה יותר כי אז הצטרף אליהם ברצון. אלו הן, כאמור, שמועות בלבד, אך יש בהן כדי לתאר את האווירה ששררה אז בארץ לגבי טיולים מסוג זה.

ואכן, לא רק לפטרה הלכו אז צעירים. הלכו לחרמון והלכו לליטאני, לארנון ולוואדי-קלט, ולמקומות אחרים מעבר לגבול. ידידים שהעלו זכרונות מן הימים האחרונים שלפני ההליכה, מציינים כי רבים קינאו בהולכים לפטרה, ויש אף שהצטערו על כי לא ידעו על כך קודם-לכן, שכן אז היו מצטרפים גם הם. כך, למשל, הגיבו חלק מאנשי שדה-בוקר כאשר נודע להם על יעד הליכתו של איתן. הקלות בה התיחסו אנשים לטיול מעין זה באה לידי ביטוי גם במכתב ששלח קלק לידידו חנון ביפתח, בו אמר: "הגיעה הודעה באחריות מהמשוגע מעין-עירון שמתוכנן טיול

של אנשים 'משוגעים' לפטרה. להודיע אם גשתתף ולא לצרף אף אחד נוסף—מיד!!! שמו דומני אריק. ענה כהחלטתך. נדמה לי שלהרפתקה כזו אצטרף. זה ענין ל-6-5 ימים כולל הכל. הענין כמובן סודי ביותר". ואכן יוצא חנן לדרך למיפגש של החבורה. בטבריה הוא מתעכב: כאבים עזים תקפוהו בבטנו. הוא נחפו אל רופא, והלה מודיע בפסקנות: שבוע של מנוחה מוחלטת. חנן נוסע לבית הוריו בחיפה.

ההליכה לפטרה ב-1953 משוחררת עדיין מאותה מיטאפיזיקה של מוות שנתחידה לה כעבור זמן. רבים מתכננים באותה עת טיולים לפטרה. כאשר שבה רחל סבוראי ממסעה באפריל 1953 הגיעו אליה כמה וכמה מכתבים, בעיקר מאנשי ההתישבות, ובהם בקשות לאינפורמציה בדבר תיכנון טיול לפטרה. הטיילות מעבר לגבול נראתה אפשרית, וטיולה המוצלח של רחל סבוראי פתח סכר לגל הרצוגות הללו.

החמישה שהלכו לפטרה לא מצאו אמנם את מקומם בחיי-היומיום שלאחר מלחמת-1948. יש לזכור גם כי הם היו מבוגרים יותר מן הצעירים שהלכו לפטרה אחריהם (הצעיר שבהם, איתן, היה בן 22, ואילו גילה היתה בת 28). ההתבגרות האטית אפיינת היתה לחלק גיפר מבני אותו דור, אולי בגלל חיי-צוות ממושכים ודחוסים. איש מהם, למשל, לא עמד להקים משפחה בזמן הקרוב, מחוץ למרים מונדרר, שעמדה להינשא לישראל כספי, חבר קיבוץ יחיעם שעבר את מוראות השואה ושם קץ לחייו כאשר שמע על מות חברתו. מרים היתה גם היחידה שפנתה ללימודים באוניברסיטה לאחר ששימשה אחות בזמן המלחמה. רובם אמנם חשבו להגיע לאוניברסיטה בשלב זה או אחר בחייהם, אך הדרך ללימודים היתה מקובלת פחות באותם ימים וכרוכה בקשיים רבים.

יש להניח כי הצעירים בני דור הפלמ"ח שהלכו לפטרה לא היו עושים זאת אילו ידעו כי סכנת-מוות אורבת להם (אולי מחוץ לאריק מגר, שהיה טיפוס תמהוני, משוטט ו"מחפש" נצחי). אמנם לא כל אחד מהם היה מרוצה מאורח-חייו באותה עת, אך מסע הרפתקני, הגובל בחירוף-נפש מדעת, לא הלם את אפיים.

רצח החמישה מכה בתדהמה את הארץ כולה. תחילה סבורה העתונות כי מדובר בתיירים מצרפת ומאיטליה ששהו באילת יומיים, וגם כאשר מסתבר כי בישראלים מדובר הרי, כדברי "על המשמר" מן ה-30.8.53, "אין להעלות על הדעת שמטיילים יהודיים יילכו לבצע מעשה 'התנגשות' עם חיילי הלגיון, ונראה כי תעו בדרך בטיילים בסביבה". "ידיעות אחרונות" אף יודע לספר כי הדרך הרומאית העתיקה חוצה בנקודות רבות את הגבול, ומן-הסתם מדובר במטיילים שבטעות עברו את קו שביתת-הנשק.

ידידיהם הטובים של החמישה אינם קולטים תחילה את שאירע, וחברים שאמורים היו אף הם להשתתף במסע יושבים המומים. כמה מהם מתכננים אף פעולת-תגמול נגד הרוצחים ומנסים לגייס לשם כך ידידים טובים מכל רחבי הארץ, אך תכניתם אינה יוצאת לפועל.

גם מסעות נוספים אינם יוצאים עוד לפועל. פטרה, המתחילה כבר ליהפך למיתוס, שוב אינה מצליחה לרתק את בני דור הפלמ"ח שבגרו בינתיים, ואז נתפסים למיתוס

בני הדור הצעיר יותר—אלה הם ילידי סוף שנות ה-30, שהגיעו לבגרות באמצע שנות ה-50.

*

דור זה, והפיונה כמובן למיטבו המיצג של הדור, עומד בשולי דור הפלמ"ח ונוון מן המסורת שקיבל בירושה מקודמו. מסורת זו באה לידי ביטוי בגינונים חיצוניים כמו לבוש (מכנסי ח'אקי, עדיין חולצה רוסית), ואפילו נוסח תסרוקת. גם סגנון הדיבור דומה—סלנג "חברמני" הכולל מלים ערביות שחלקן כבר אינו בשימוש כיום (מעלש, ג'מאעה וכדומה). השירים המושרים בקן תנועת-הנוער הם אותם שירים רוסיים שהיו מקובלים כל-כך על דור הפלמ"ח וגם הריקודים של הדור הקודם נשמרים בקנאות; "ריקודים סאלוניים" הם מלהזכיר. מלבד גינונים חיצוניים קיבל דור זה בירושה גם את האידיאלים החברתיים עליהם התחנך דור הפלמ"ח, וכאן החלה להתגלע הסתירה בין המציאות של שנות ה-50 לבין האידיאלים שאיפיינו את שנות ה-40.

צורת הארגון של ה"יישוב" הדגישה יותר, כמובן, את יסוד הוולונטאריות. אצל בני דור הפלמ"ח, שחשו על בשרם את ההבדל בין ימי טרום-מדינה לבין צורת הארגון הממלכתית, הסתירה היא לעתים חריפה ונוקבת. אריק מגר אינו מוכן להישבע שבועת-אמונים לצה"ל, בטענה כי אינו מסוגל למשמעת עיוורת ואינו יכול להבטיח לקיים פקודה שלא תיראה צודקת בעיניו. "הנוער הטוב" של שנות ה-50 שבוי עדיין בסבך אידיאלים ודפוסי התנהגות של הדור הקודם, מה-גם שהמדינה הצעירה הוסיפה להיאחז בסיסמות מימי המנדט, וכך געלם מעיני הנוער התהליך החברתי המכריע המתרחש לעיניו: קליטת המוני האזרחים החדשים והפיכת ארץ-ישראל הקטנה והאינטימית לחברה הטרוגנית הסופגת יסודות שונים לתוכה. לכאורה היה תהליך זה צריך להציג לנוער את ההרפתקה החברתית האמיתית שלפניו, אבל תחת זאת הוסיף "הנוער הטוב" להסתגר בקנאות ב"עדות" וב"גדודים" של תנועות-הנוער, השקועים עדיין באנאכרוניזמים של "ארץ-ישראל האבודה והיפהפיה והנשכחת".

נוצר פער בין המציאות כהויתה לבין מה שחשבו האנשים על אותה מציאות, והוסר-תיאום זה שלל מראש היוצרות של אתגרים ממשיים בקרב הנוער. יש ליכור גם כי אתגרים אישיים מובהקים כמו התקדמות אישית אינטלקטואלית לא נתקבלו או כלל על דעת הנוער האמוץ על ברכי הקולקטיביות; הם נחשבו בפירוש בגידה ובריחה מן המערכה. מצד שני, גם מרדנות לא איפיינה את הנוער הזה. היפוכו של דבר: היה זה דור הולך-תלם במלוא מובן המלה. אנשים לא ניסו או להבליט את ייחודם בלבוש מיוחד או בדפוסי-התנהגות שונים מן המקובל. אדרבה, מושג ה"חבריה" או ה"חבריה" עמד אז במלוא גדולתו; איש לא רצה להיות שונה; השאיפה היתה להיות אחד מן ה"חבריה". ומי הם ה"חבריה" בשנות ה-50? למעשה, הריהם מיעוט בלבד, אלפים ספורים,

אך זהו מיעוט מרכזי הנותן את הטון. הם למדו בבתי-ספר מסוימים בערים הגדולות, ובבתי-ספר חקלאיים כמו "כדורי" או מקווה-ישראל, שנשאו עדיין את תהילת הדור הקודם. בתי-ספר אלה היו מקור לא-אכזב לגינונים שמקורם עוד במסורת המפוארת של בית-הספר מראשיתו. רם פרגאי היה דוגמה מובהקת למה שקרוי "כדוריסטים בדם", אלה שידעו את שירי "כדורי" ואת הסיפורים המפורסמים, אלה שידעו את כל עסקי המסורת ככזהנים של פולחן מסוים.

בני השנתון המסוים הכירו זה את זה היטב מתוך פגישות בטוילים, מחנות-עבודה וכינוסים משותפים. ל"גרעינים" השונים היו נציגים בבתי-הספר החקלאיים, ואלה היו חוט מקשר ל"גרעינים" האחרים. גם נציגי תנועות-הנוער האחרות היו מופרים לפל. כשהיה חבר "התנועה המאוחדת" מספר בבית-ספרו על החברה המרכזיים ב"גרעין" שלו, היה גם איש "השומר הצעיר" שומע את הסיפורים ומוסרם הלאה. כל אחד היה "אחד מן החברה", או לפחות שאף להיות כזה.

הנון-קונפורמיזם היה בלתי-מקובל, אפילו בלתי-נסבל. כל אפוזיציה ממשית הוצאה אל מחוץ למחנה. מבחינה פוליטית ביטא זאת בבהירות ראש-הממשלה של אז, דוד בן-גוריון, שטבע את המטבע "מחוץ לחרות ומק"י" כתנאי להקמת קואליציה. החברה הישראלית של שנות ה-50 היתה חברה קונפורמיסטית להתחריד, וה"חברה" אף הם היו חלק בלתי-נפרד ממנה.

בחברה כזאת נותרו פרצות קטנות מאד לאינדיבידואליסטים להתגדר בהן, ופרצות אלה נגזרו לפי הדגם של דור הפלמ"ח. לא היה זה אינדיבידואליזם אנטי-נורמאטיבי, לא היתה שום כוונה לצאת נגד המימסד או לעשות דבר כלשהו "אנטי". האינדי-בידואליזם של שנות ה-50 היה סופר-נורמאטיבי דווקא.

הצבא היה אז למעשה המסגרת היחידה בארץ שהעמידה אתגרים של ממש בפני הצעירים. הצנחנים הפכו להיות ביטוי עליון של דור, וליתר-דיוק—ביטוי עליון ממסד של הדור. הלוחם המשליך נפשו מנגד הפך להיות דמות-החיקוי הנערצת ביותר, וככל שגברו הקשיים העומדים בפניו כך גדלה גבורתו.

האינדיבידואליסטים לא פנו נגד כולם, אלא שאפו להיות יותר מכולם. מאיר הר-ציון וירמי ברדנוב, גיבורי פעולות-התגמול, הם דוגמה לאינדיבידואליסטים קיצוניים שבתנאים אחרים היו עשויים ליהפך למורדים ואילו אז הפכו להיות התגלמות עליונה ונערצת של הדור.

אחת הצורות לביטוי אותה סופר-נורמאטיביות של "אני יותר מן האחרים" היתה ההליכה אל מעבר לגבול. הליכה זו נעשתה אמנם בניגוד לחוק, אך האנשים שהלכו לפטרה לא מרדו אלא, אדרבה, מיצו עד תום את התכנים שעליהם חונכו. פריצת המחנק החברתי-המדיני באותה תקופה היתה מעשה מרדני מובהק; פריצת המחנק הגיאוגרפי, לעומת זאת, השתלבה יפה בדפוסים שהעמיד אותו דור לעצמו.

רבים בחברה הישראלית של אותם ימים ראו את הדברים כך. הסופר מילא אוהל ("למרחב", 31.3.57) רואה בהליכה לפטרה מבחן שגזר הנוער על עצמו כדי לבדוק את הקשר לארץ, ולדעתו מבחן זה הוא מרום ההוכחה לקשר כזה. לדבריו,

נכנסו צעירים אלה למין "מעגל גזירה" הדומה במשהו למהלך העניינים בטרנאגדיה היוונית, וממנו אין להיחלץ. הוא משווה את ההליכה לפטרה למבחן קטיעת האצבע שהיה בר-כוכבא עורך למצטרפים אל צבאו, מבחן שהוא הוכחה לאומץ-לב העולה על המקובל. גישה דומה מעלה גם אהרון מגד ("משא", 16.9.60) כמעט שלש שנים לאחר-מכן, כאשר שבה פרשת פטרה והתעוררה בעקבות הסרט "חולות לוחטים". הוא מתאר את ההליכה לפטרה כ"בלדות כתובות בשפת עקבות בערבה ובוואדיות בין צוקי אדום. סיפורים מעין אלה, על מעפילים להרים מתוך משאת-נפש כמוסה ונופלים בדרך, או נשרפים בטיסה אל השמש—אתה מוצא רק באגדות סמליות... לא היו עוד מעשים בארץ שהיו כל-כך מעורטלים מכל תועלתנות, מכל חמרנות, מכל מטרה מעשית שהיא, ואפילו היא מקודשת כהגנה על החיים, או הסתכנות למען המולדת—כמו הטיולים לזטי-הסוד האלה אל מעבר לגבול..."

אכן, ההליכה לפטרה נתפסה לא רק כסתם מעשה-גבורה אלא כמעשה העולה בתעותו על הגבורה המצויה של שדה-הקרב. ואכן, גורם זה הוא שהגיע, בצורה זו או אחרת, את כל השמונה שניסו להגיע לפטרה בשנים 7—1956.

יש כמה קווים המאפיינים אותם ומבדילים בינם לבין אנשי דור הפלמ"ח שניסו להגיע לפטרה לפנייהם. הם היו צעירים יותר, כולם חיילים בשירות סדיר, חוץ מדין גלעד, שהיה בן 22 בלכתו לפטרה, ואף הוא עסק בתפקידים בטחוניים שונים בעת שבתו באילת לאחר שיחרורו מן הצבא. עמירם שי, שהיה בן 24, שירת במשמר-הגבול לאחר השירות הסדיר.

בשלושת נסיונות ההליכה לפטרה בתקופה זו השתתפו רק גברים, בעוד שב-1953 ניסו שלש בנות להגיע לפטרה, ורחל סבוראי אף הצליחה לחזור, כאמור. נקודה זו תובן לנו אם נזכור כי במלחמת-1948 נטלו הבנות חלק פעיל ביותר, אם גם לא שותפו במלוא המידה. כבר הזכרנו שגילה ורחל עברו יחד עם חבריהן את האימונים המפרכים בהכשרת רמת-רחל ולימים נטלו חלק בקרבות בהרי ירושלים, ואילו מרים היתה חובשת צבאית שאף הספיקה להיפצע במהלך הקרבות. טבעי היה שתולנה חלק בטיול מסוג זה, כמו שבכל המסעות הקודמים של הפלמ"ח השתתפו בנים ובנות שווה-בשווה.

*

החוט המקשר בין שמונת הצעירים השונים זה מזה הוא, כפי שכבר הוזכר, הרצון להצטיין "מעל ומעבר". חלקם הצטיינו במסגרת הפעילות הצבאית ורצו להגיע להישגים גבוהים עוד יותר, כדוגמת מפקדם הנערץ מאיר הר-ציון שהצליח להגיע לפטרה ולחזור בשלום, וחלקם חשו מפח-נפש משום שלא הגיעו לאותם הישגים צבאיים אליהם שאפו, והליכתם לפטרה היה בה משום פיצוי על חסרון זה.

דמיטרי ברמן הוא היחיד מביניהם שהצליח לחזור. דמיטרי, כיום קבלן-בנין תושב אשדוד, הוא דמות יוצאת-דופן בין הצעירים שהלכו לפטרה. הוא בא לארץ מפולין בהיותו בן 13, ולאחר שהייה קצרה בקיבוץ דן חזר לבית הוריו בכפר-סבא והחל

לעבוד בבנין. דמיטרי לא התחנך בתנועת-נוער, והיה שונה בבירור מן ה"חבר'ה" שהיו מועדים להליכה מעין זו. עם התגייסו נמנה על אנשי סירת-הצנחנים, רובם בני-משקים, ילידי-הארץ כמובן. דמיטרי התבלט כלוחם נועז, ואולי זרותו דחפה אותו להתבלט יותר מן האחרים; מכל מקום, הושפע מאד מסיפורי מפקדו מאיר הר-ציון, ומה יכול להיות אתגר נועז יותר מאשר לחזור ממקום שרק מאיר הר-ציון זכה לחזור ממנו לפניו?

האווירה בסיירת-הצנחנים הלמה הסתכנות מעין זו. הצנחנים הורגלו בחציית גבולות בעת פעולות-התגמול, ולא ראו בכך מעשה שלילי. העובדה שמיד לאחר-מכן נשלח דמיטרי לקורס-קצינים מעידה אף היא על יחסם של מפקדי הצנחנים לענין זה. בלי ספק היה זה הישג נכבד לנער עולה חדש, שבהשכלתו נפל מרוב חבריו בסיירת. רק כאשר החלו אחרים ללכת בעקבותיו, והוא הואשם בהדרכתם, שוחרר מן הצבא.

דרור לוי, שהלך עם דמיטרי ומצא את מותו בקרב עם לגיונים בדרכם בחזרה, מגלם דווקא את דמות ה"פייטר" הטיפוסי. מפקדיו היו סופפו ומאיר הר-ציון, והוא השתתף ברוב פעולות-התגמול שביצעו הצנחנים. ההליכה לפטרה לא נראתה לו מיבצע מסוכן במיוחד, היתה זו עוד הסתכנות אחת מרבות. דמיטרי ודרור שהלכו לפטרה באפריל 1956, כשלוש שנים לאחר רצח החמישה, ידעו אמנם על הסכנה האורבת להם, אך לא היו חדורים תחושה של מוות לפני הליכתם. ההליכה לפטרה, שממנה הצליח מפקדם לחזור בשלום, היתה בעיניהם מעין המשך טבעי למבחנים שלוחם נועז צריך לעמוד בהם.

לא כך הדבר באשר לארבעה שהלכו לפטרה במרס 1957. כאן הליכה היא בפירוש גם תוצאה של הרגשת-כשל מסוימת שכירסמה בכל אחד מן הארבעה. קלמן שלף, למשל, בן למשפחת ציונים יוצאי פולין וחניך "השומר הצעיר", שהתגייס לצבא במסגרת הנח"ל, השתתף במשימה שולית בקרב על הסבחה בהיותו בקורס-מ"כים. בתקופת מיבצע-סיני היה בקורס-קצינים ולכן לא לקח חלק בלחימה. אחיו הצעיר עקיבא השתתף בקרבות, חבריו לקחו חלק בצניחה למיתלה, וכמה מהם אף נהרגו. קלמן, שתמיד שאף להצטיין—שאיפה שאפשר להבינה גם על רקע העובדה שלא היה יליד-הארץ אך גדל בחברה שהעלתה על גס את הערכים הצבריים בה"א-הידיעה—לא יכול היה לסלוח לעצמו על שלא היה לו חלק במיבצע-סיני. וכך הוא כותב אז לידידה:

אין ספק שצדקת כשכתבת שאני מקלל את יומי על שנכנסתי לקורס. ואמנם לא יכולתי לבחור זמן גרוע יותר כדי לעבור בו קורס. עכשיו, כשכל החברה הם בכל מקום ורק לא בבטיסים, כשהחניכים שלי, לרבות אחי, לוחמים—אני נאלץ לשבת כאן. הדבר הזה פשוט הורג אותי, או יותר נכון שובר אותי, ומעניין שאותה הרגשה יש לכל החברה ההגונים שבקורס שלנו. ואף כי השכל אומר שדבר זה הוא נחוץ ושכסופו של דבר נהיה הראשונים המסוגלים למלא את המשימה על הצד הטוב ביותר, הרי שהלב אינו מסכים עם זה...

לאחר סיום הקורס נשלח קלמן להיאחזות עין-רדיאן (כיום יטבתה) כמפקד הסיירת

שם. מסיבות שונות הועבר אחר-כך לתפקיד סגן-מפקד ההיאחזות, והעברה זו פגעה בו, כפי הנראה, ואולי עוררה בו ביתר-שאת את הצורך להוכיח כי הוא סייר מעולה, ובכלל—"פייטרי".

רגשי-כשל על רקע צבאי איפיינו בבירור את מנחם בן-דוד, פקודו של קלמן שלף בהיאחזות עין-רדיאן. מנחם בן-דוד, חניך "כדורי", נולד למשפחה ותיקה ומושרשת בארץ, משפחת דוידזון, שנחשבה אצולה קרקעית ממש בראשון-לציון. אביו, עשהאל בן-דוד, היה בעת ההיא סמנכ"ל משרד-החקלאות. הערכים הלאומיים-הצבאיים שהיו נערצים במשפחה היו נערצים גם על-ידי ה"חברה", ומנחם היה אמנם כעין התגלמות של אותם ערכים עליהם חונך—ספורטאי מצטיין, סייר מעולה, בעל ידע חקלאי נרחב, והרוח החיה בכל חברה אליה נקלע. מנחם לא ידע מעולם תחושה של כשלון אישי, הוא לא חש צורך להגיע לגורמות כלשהן; הוא עצמו היה התגלמותן של אותן גורמות שאליהן שאפו אחרים להגיע. תחושת הכשלון מופיעה אצלו לראשונה עם הגיוס לצבא.

באמצע שנות ה-50 הברירה העומדת בפני "החברה הטובים" היא הליכה לצנחנים או לנח"ל. (השריון עדיין מבוזה, ולט"ס הולכים "חברה סאלוניים"). בתקופה של פעולות-התגמול, כאשר עלילות הצנחנים הופכות אגדה בקרב הנוער, ההליכה ל"נח"ל-עגבניות" נראית אפורה ונטולת זוהר. בוגרי "כדורי", מוסד שהיה מאז ומתמיד "בית-היוצר ללוחמים", מרבים להתווכח על נושא זה. רם פרגאי, חברו הטוב ביותר של מנחם, מחליט ללכת לצנחנים, ואילו מנחם, בעל הכושר הפיזי המעולה, הסייר המצטיין, שכמו היה מועמד טבעי להליכה לצנחנים, הולך לנח"ל. אמנם גרעין "לגליל", שאליו השתייך מנחם, היה מפורסם באיכות אנשיו (מאוחר יותר נקרא "גרעין הדוקטורים"), והצליח ליצור הרגשת שייכות בקרב אנשיו, אך מבחינה אובייקטיבית לא היה כבר לגרעין מה להציע בהשוואה לצנחנים. מנחם, שהומלץ לשייטת 13, שהיתה אז ממש סתגרנית-מיוחסת, מנחם אשר אף בצנחנים ביקשוהו, הוא בחר דווקא ללכת עם חבריו לנח"ל, ועם החלטה זו לא היה שלם מימיו. פעולת קלקיליה מגבירה בו את ההרגשה כי הוא "נרקב במשק", כדברי הלעג של חברו רם. הוא כותב אז להוריו: "המספר 18, שהופיעו בראש רשימת ההרוגים בקרב קלקיליה, מערער במקצת את ההחלטה בנוגע לישיבה במשק, למרות שאינני מכיר אישית איש מן ההרוגים. הידיעות ששמעתי הן רק מעתון-הערב של יום ששי, מי יודע מה היה שם עוד. אם כן, זו הרגשה לא נעימה לשבת במשק כשאחרים נלחמים ונהרגים". ולאור הידיעה שרם פרגאי נפצע בקרב קלקיליה, הוא מוסיף וכותב: "לאור ההתפתחויות האחרונות, גם ישיבה בעין-רדיאן נחשבת ל'גיוב'".

המסע ההרפתקני לפטרה, שלא הלם את אפיו של מנחם בן-דוד, היה בו מן הפיזיו על כל אשר החמיץ בלכתו עם חבריו לנח"ל. קשה היה לו לשאת את המחשבה שרם, אשר לקח חלק בפעולות-התגמול והספיק אף להיפצע בקלקיליה, יילך לפטרה, ואילו הוא, שתמיד החמיץ הכל, יישאר בבית.

ואכן, רם פרגאני, יליד תל-אביב, אף הוא חניך "כדורי", שואף בכל מאודו להגיע לאותן גורמות הנערצות על בני הדור. הוא לומד את לוח-המספרים על-פה כדי שלא יבחינו בקוצר-הראייה שלו, ומגיש לבדיקה שתן של חברו כדי שלא יגלו את מחלותיו—כל זאת כדי להתגייס לצנחנים. גינוני הצנחנים קוסמים לו כבר בהיותו ב"כדורי". הוא כותב באחד ממכתביו: "פעם כבר אמרתי לך עד כמה אנו חיים ב'כדורי' את החיים של הצנחנים, והפעולה על עזה נגעה לנו מאד ללב. וכן ידועים לנו היטב שמונת החברה שנפלו בהתקפה, כך שמצב-הרוח ירוד עד למאד... בקשר למורל זה לא מוריד כמלוא הגימה, זה רק ממריץ את ההליכה לצנחנים למרות שכל אחד יודע היטב מה שמכחה לו".

לאחר התגייסותו לצנחנים, האימונים מלהיבים אותו. וכך הוא כותב: "זה ממש תענוג לראות איך מחלקות מתאמנות. בזמן ההסתערות, בזמן הריצות, כל הזמן שרים ושרים... כאשר אני נמצא בהסתערות, ובדרך-כלל זה לא על מישור, לסחוב יש לי די, אני מזיע, עייף, רצוצ, ושר את השירים בתוך היריות—המורל עולה ושוכחים הכל". לאחר צניחות ראשונות כתב: "הייתי מציע לכל גבר לעבור זאת".

הזהות בין "גבר" ל"פייטר", זהות המתחזקת-והולכת בשנות ה-50, קוסמת גם לרם, כמוכן. הוא שבוי בקסם של גינוני הצבא, כפי שהוא כותב: "יש לי שלושה דברים כרגע בצבא: הכומתה (הגדוד), העווי שלי, והחבריה שעלי להילחם אתם. את הכומתה, יותר נכון, הגדוד, לא בטעות כתבתי במקום ראשון". הוא גם אינו חדל מלספר על מעלליו לאחר כל פעולה. המחשבה הישראלית האפיינית ש"היה מה לספר לחבריה" טיפוסית לו ביותר. רם, כרבים אחרים באותה תקופה, ואולי אף בצורה בולטת יותר, רגיש מאד גם לתחושת המוות, ובעיקר מוות בקרב. במכתביו לחברתו אפשר למצוא מעין פיאור של המוות בוו הלשון: "אני פוחד לכתוב ולכן איני כותב לך מאומה, אולם הייתי באמת כולי קנאה, כאשר המג"ד אמר: 'כמה מהם לא יראו את חברותיהם שנית... והקנאה עמדה לי מחוץ לפרצוף... הם נסעו... גם תורי יגיע, וזאת נחמתי, לא במאוחר... באמת את לא מתארת לך איך שאני אכלתי את עצמי כאשר הם עלו בשירה אדירה ונסעו". וכתגובה על נפילתו של ידיד: "את מספרת שאצלכם היתה אווירה לא נעימה לאחר שאמנון נפל... על החברה שלו אין לי מה לכתוב. אני מקווה שלא תהיי במקומה, ואם כן—תבקשי מהמג"ד שלנו את הכנפיים שלי. אני מתחיל לכתוב שטויות, אבל תאמיני לי, אני חי כל-כך קרוב למוות שאני ממש צוחק לו".

המוות בקרב הוא גם הביטוי להכרת-טובה שהוא חב למפקדו ולחבריו. לאחר שהתגנב מן המחנה כדי לראות את חברתו רצו לסלקו מן הצנחנים, אך הודות למאמצי מפקדו הוא נשאר ביחידה, ומלא הכרת-טובה הוא כותב אז: "איני יודע בדיוק כיצד אוכל להשיב להם על מה שעשו לטובתי, אולם אם אחיה אתם לכל הפחות עוד שנתיים וחצי (איניני מביא בחשבון שאזכה לההרג על איזה מוצב...) אמצא כבר איזו הזדמנות להודות להם על זה שבגללם נשארתי ביחידה, וגם להוכיח את עצמי, הפוונה בקרב".

רם החל לכתוב יומן בבית-החולים לאחר שנפצע בקרב קלקיליה, עובדה המעידה אף היא על הצורך שקינן בו להנציה דברים. הוא גם השאיר צוואה לפני לכתו לפטרה. בצוואתו הוא מביע את רצונו להיקבר ליד חברו מנחם בן-דוד, שאותו אהב והעריץ כל ימיו, גם כאשר חלה ביניהם התרחקות-מה לאחר שנפרדו דרכיהם בצבא. רם החי ראה בעיני רוחו את רם המת. המוות פרט על אי-אלה מיתרים סמויים בנפשו. "אצלי הדרך לשמיים עוברת בפטרה ולא בתל-אביב", אמר לידידו לפני צאתו. רם, שהיה רגיש כל-כך לגינונים ולסממנים חיצוניים, נפעם מן ההרואיות הטראגית שבמותו.

גישה דומה למוות, אם גם אולי לא קיצונית כל-כך, טיפוסית היתה לרבים מבני אותו דור. זכורה אף הערתו של משה דיין בשעתו ביחס לנסיוגות הספיריטואליסטים של צנחנים שניסו להעלות באוב את דמויות חבריהם המתים. משפט ציני כמו "להתראות על אנדרטת-הזכרון של בית-הספר", שהיה מקובל בזמן מלחמת-ההתשה, היה רחוק מלאפיין את הנוער של שנות ה-50, שראה את המוות בקרב כמעשה הירואי. שירו של חיים חפר, "הסלע האדום", שמשך שנים רבות אסור היה להשמיעו, מבטא בבירור את היחס הפאתטי של הנוער למוות האורב בדרך לפטרה.

כדוגמת חבריו שהלכו עמו לפטרה, גם רם פרגאי לא השתתף במיבצע-סיני בגלל פציעתו בקרב קלקיליה. מערכת-סיני ציינה את סופן של פעולות-התגמול, ולאחר צאתו מבית-החולים פוזרה הסיירת אליה השתייך ורם הועבר לתפקידי הדרכה. רם החל להעמיד עצמו בכל מיני מבחנים קשים, כדוגמת המסע שערך לבדו משובל לעין-גדי, מסע אותו הגדיר כ"תמרון הגדול". לאחר אותו תמרון חש עצמו מוכן למבחן הגדול יותר: פטרה.

הרביעי בחבורה זו היה דן גלעד, בן למשפחת אמנים (אביו היה בימאי התיאטרון גרשון קונסטנטינר, ודודו הוא המשורר והשחקן אברהם חלפי). דן גלעד אמנם לקח חלק-מה במיבצע-סיני, אך כל פעילותו הצבאית היתה מלווה רגשי-כשל ואי-הצלחה. הוא התנדב ליחידה 101 והספיק אף לעבור קורס-קצינים, אך בעיות משמעת היו בעוכריו והוא הועבר לתפקידי הדרכה. גם מתפקיד זה סולק אחר-כך בגלל בעיות משמעת. לאחר שיחרורו התישב באילת ושם מונה מפקד הסיירת, אך לפני מיבצע-סיני הוטל התפקיד על מישהו אחר. כטייל מובהק, מי שגילה את קניון-הפתבות שליד אילת, הירבה דן גלעד לטייל בחצי-האי סיני לאחר הכיבוש. הוא גם היה הראשון שהגיע למגזר סנטה-קתרינה לאחר המלחמה. בסיומו של טיול זה אמר לידידו עזרא כי אין לו כבר לאן ללכת, נשארה רק פטרה. דבר זה נראה אז צעד טבעי ביותר לגבי "מחפש נצחי" כדן גלעד.

כל הארבעה שיצאו מעין-רדיאן במרס 1957 לא השתתפו במיבצע-סיני (כאמור, מלבד חלקו הקטן-ביחס של דן). הם לא היו היחידים, כמובן, אך חשוב הוא שכל אחד מהם חש רגש-אשמה בשל כך. הרגשת-אשמה בגלל אי-השתתפות בקרב הפכה כבר מזמן תכונה ישראלית לאומית כמעט, החל מימי ראשיתו של ה"יישוב" וכלה במלחמת-יוני ולאחריה. תחושה זו חריפה במיוחד אצל חיילים המשתייכים

ליחידות נבחרות. ההליכה לפטרה, על סיכוניה, היתה אפוא, כמדומה, מעין כפרה כזאת על אי-השתתפות במלחמה.

*

הליכתם הטראגית של הארבעה, והעובדה שבחורים ממיטב הנוער נוטלים עליהם סיכונים חסרי-שחר, משמשת אות-אזעקה לציבור בארץ. העתונות אמנם מגנה את המעשה, ואורי דן מ"מעריב" אף טוען כי יש להתייחס אליהם כאל גונבי מכוניות ופורצי דירות, אך השוואה קיצונית זו אינה משקפת בשום-אופן את הרגשתו של הציבור באותם ימים, הרגשה של גינוי ושל הערצה כאחד. בעיקר אין היא משקפת את הרגשתם של בני הנוער, המועמדים הטבעיים להליכה זו. ואכן, כבר ב-16.6.57 מופיעה בעתון ידיעה על תפיסתם של שלושה נערים שיצאו מכפר-סילבר במטרה להגיע לפטרה.

עדות ברורה ליחס המעורב לפרשה זו נשקפת מתוך מעשה שהיה בבית-הספר היסודי "הר-נבו" בתל-אביב. מנהל בית-הספר הוקיע מעל דפי העלון של בית-ספרו את ארבעת ההולכים לפטרה. אישיות ציבורית ידועה פנתה אל שר-החינוך בבקשה להגיב על כך. מנהל בית-הספר קיבל נזיפה מן המפקח על החינוך, והוחלט לתת הוראה למורי בתי-הספר להסביר את הפרשה באור חדש, ולטהר את זכר הגופלים, עם כל ההסתייגות מן המעשה. הציבור לא הזדהה אפוא בלב שלם עם הצגת ההליכה לפטרה כמעשה הרפתקני וקל-דעת, שכן הליכה זו היתה מסקנה קיצונית אך מסקנית מדפוסי התנהגות נערכים שעליהם התחנך הנוער.

ההליכה האחרונה לפטרה חלה בסוף נובמבר 1957. עמירם שי ומרדכי טובי היו שני הקרבנות האחרונים של פרשת פטרה.

עמירם שי, בן מושב כפר-חיים, אף הוא לא מצא מקומו בצבא. הגם שהיה בן "ההתיישבות העובדת", ובעל השכלה תיכונית, השתחרר מן הצבא בדרגת טוראי. לאחר שירותו הצבאי התגייס למשמר-הגבול, ושם אמנם הצליח להגיע להישגים נאים. אף הוא לא לקח חלק במיבצע-סיני, כי גדודו היה מעורב בפרשת כפר-קאסם. שותפו להליכה, מרדכי טובי, שאותו הכיר ברמלה, בא ארצה מבולגריה בהיותו בן 10. עם התגייסו לצבא התקבל אמנם לקורס-טיס, אך כעבור זמן-מה הורחק מן הקורס. הוא לא התקבל גם לצנחנים, ושירותו בצבא עבר עליו כ"גיובניק" בחיל-האוויר.

בעמירם שי ראה מרדכי טובי דוגמה ומופת לדמות ה"פייטר" אותה העריץ כל-כך. השנים החלו לערוך מסעות מעבר לגבול באזור לטרון, ולימים נרקמה ביניהם תכנית ללכת לפטרה. עמירם שי, שלא הצליח להגיע אל הנורמות המצופות בצבא, מצא תיקונו במשמר-הגבול אך הוסיף לחפש אתגרים נועזים יותר, ואילו מרדכי טובי, שנכשל בכל שירותו הצבאי, תר לו אתגר "להוכיח שאני שווה משהו", כמו שאמר לידידו ערב לפני צאתו. תודעת המוות המתלווה כאן להחלטה זו היתה חריפה מאד אצל מרדכי טובי. לאחר מותו הסתבר כי השאיר מכתבים לידידיו ובהם ביקש

שלא יערכו לו אזכרות ותחת זאת ישמיעו ביום-השנה למותו את היצירות האהובות עליו. מרדכי טובי לא היה טיפוס של סייר, הוא לא הירבה לטייל קודם-לכן, ובאשר למסע זה סמך באופן מוחלט על עמירם שי. ההליכה לפטרה היתה לגביו מבחן במלוא מובן המלה; הנתיב שהפיל כבר עשר הקרבנות היה אתגר מתאים.

נסיונות נוספים ללכת לפטרה סופלו באבם. בראשית שנות ה-60 אמנם מגיע לפטרה ישראלי נוסף—"כוש"י" מסיירת הצנחנים—אך לא בדרך של קודמיו; הוא השיג רכב או"ם, ובלווית צעיר אמריקאי נכנס לממלכת-ירדן כנהגו של איש-או"ם. "כוש"י, שהתגייס לאחר תקופת-הזוהר של פעולות-התגמול, אינו יכול לבטא את אישיותו יוצאת-הדופן במסגרת הצבא. בטיול לפטרה, ובמסע הנועז שערך לנחל ארנון, באה לידי ביטוי התעווה העולה על המקובל, שלא יכלה לבוא לידי ביטוי בעת שירותו הצבאי.

לקראת שנות ה-60 עדיין המיתוס של פטרה מחוץ-חלומות לבני הנוער, אך סכנתו הממשית ניטלה ממנו. ההליכה לפטרה מיצתה את עצמה, האתגר נעשה כה בלתי-אפשרי עד שקיפח את ממשותו.

בישראל של שנות ה-60 מתערער הקונפורמיזם אשר איפיין אותה במשך עשור שלם, והן מביאות עמן יתר ליברליות בלבוש, בניגוד לצניעות הספארטנית כמעט של שנות ה-50. שירים רוסיים מפנים מקומם ללהיטים אמריקאיים, ו"ריקודים סאלוניים" מתאזרחים אפילו בקיבוצים. התפתחות נוספת חלה במקביל לכך גם בתודעת הגבול אצל הנוער הישראלי. דור "ילדי המדינה", שעדיין היו ילדים בזמן מיבצע-סיני, לא עבר אותו תהליך התפכחות שעבר דור סיני, אשר "הציץ ונפגע". דור זה נולד בתוך מדינה הנתונה במצור, ומעולם לא ידע חוויה של פריצת גבול (היקף הפעילות הצבאית מעבר לגבול מצומצם-ביחס). הגבול היה בחזקת דבר מובן-מאליו לגבי דור זה, האפשרות לפרוץ את הגבול לא העסיקה אותו, גם מפני שהיה נתון לעיסוקים שונים מאלה של הדור הקודם וגם משום שלא העלה בדעתו אפשרות אחרת, על-כל-פנים לא בטווח הנראה לעין.

בשנות ה-60 ההליכה לפטרה היא סיפור שמספרים בקומיזים של תנועות-נוער מצטמקות-והולכות, או בטיולי בתי-הספר היורדים לאילת, אל מול האגדרטה שהוקמה לזכר ההולכים לפטרה.

אפשר לומר אפוא כי, בלי קשר למניעים האישיים שפעלו אצל כל אחד מן ההולכים לפטרה, פרשת ההליכה לפטרה היא בראש-וראשונה פרשה לאומית, ורק לאחר-מכן פרשה אישית.

שתי הנערות ועשרת הנערים שיצאו ולא שבו חיים היו בראש-וראשונה קרבנות של תקופה.